

**СИСТЕМА ОСВІТИ XVIII – поч. XIX ст. НА СТОРІНКАХ
ПЕРІОДИКИ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (XIX – поч. XX ст.)**

Стаття присвячена аналізу історико-краєзнавчих публікацій на сторінках періодики Волинської губернії (XIX – початку XX століття), які стосувалися історії системи освіти XVIII – початку XIX століття. На основі проведених досліджень автором було зроблено їх історіографічний аналіз: охарактеризовано змістовне наповнення та тематику, яка цікавила науковців того часу; проаналізовано провідні ідейні спрямування; визначено значення цих матеріалів, які зберігають в собі безліч фактів, спогадів, краєзнавчих розвідок, архівних документів, у дослідженні розвитку освітньої системи XVIII – поч. XIX ст. в цілому.

Ключові слова: Волинська губернія, освіта, періодика.

На сторінках волинської періодики XIX – поч. XX ст. збереглося чимало важливих історико-краєзнавчих досліджень про різні аспекти життя губернії. Краєзнавці торкалися широкої проблематики, не оминали увагою і питання освіти. Звісно ж, більшу частину таких досліджень складали ті, що стосувалися аналізу розвитку освітньої системи в XIX – поч. XX ст. Рідше можна знайти замітки, в яких би характеризувалася освітня справа минулих етапів, але такі теж трапляються. В основному це невеличкі передмови до праць, присвячених розгляду основної, більш сучасної освітньої проблематики чи при вивченні історії окремо взятих навчальних закладів, від початку їх заснування, а також в контексті історико-статистичних описів міст Волинської губернії.

Подібні публікації можемо знайти на шпальтах такого видання як: «Волинские епархиальные ведомости», які і стали джерелом нашого дослідження.

Окремою групою виступають публікації, що тематично містять історичні відомості про функціонування окремих навчальних закладів освітньої мережі Волинської губернії, від дати заснування до теперішніх реалій. Яскравим прикладом таких досліджень, є матеріали присвячені Волинській духовній семінарії від часу її заснування 14 травня 1796 р. – до початку ХХ ст.: «Исторический очерк Волинской духовной Семинарии» [1], «Несколько замечаний на статью: «Исторический очерк Волинской духовной Семинарии» помещенную в 21-м и 22-м номерах «Волинских Епархиальных Ведомостей» 1878 года» [2], «Материалы для истории Волинской духовной семинарии» [3], «История первоначального устройства Волинской духовной семинарии и списки воспитанников окончивших курс учения в ней в течении столетия ее существования (1796 – 1896 г.)» [4].

Їх автори намагалися донести до читача найбільше інформації з історії навчальної установи. Можливостей для цього було чимало, адже при самій семінарії зберігся власний архів закладу. Краєзнавці уміло виписували фактаж, занотований на сторінках семінарських архівних справ за: 1806 р. (справа № 46 [3]), 1821 р. (справи № 18, № 42 [3]), 1822 р. (справа № 13 [3]), 1823 р. (справа № 49 [3]), 1872 р. (справи № 39, с. 5, № 38, № 39 с. 14 – 15) [1, с. 798 – 802]).

Зокрема, Д. Полянский в своєму дослідженні «Материалы для истории Волинской духовной семинарии» [3] описує і місце розташування семінарії та перераховує всі її приміщення та структурні відділи, які діяли при ній: «Среди небольшого уездного города Острога, на берегу реки Горини, красовалось величественное двухэтажное здание Богоявленского монастыря, на восточной его части помещалась Волинская духовная семинария с находящимися при ней уездными и приходскими училищами, с библиотекой, с правлением, архивом, больницею, служительскою, кладовою» [3, с. 275]. Дослідник детально описує

події 1797 р., 1810 р., 1812 р., коли установа зазнавала руйнувань через пожеж [3].

Інша ж стаття «Исторический очерк Волынской духовной Семинарии» [1] (автор не зазначений) подає більш детальні відомості про організацію освітнього процесу. У 1796 р. при семінарії був відкритий граматичний клас з поділом на вищий, де викладачем був Іоан Черетович, середній та нижчий, яким завідував Авраам Яворський. Тут вивчали катехізис, російську граматику, початки латинської мови. Дещо пізніше були відкриті класи риторики і поезії, в яких викладав Василій Чумаковський, філософський і богословський – викладачем був Іоан Стрілецький. [1, с. 755]. При цьому автор статті чітко вказав, що «Волынская семинария в учебном отношении организовалась только в 1799 г.» [1, с. 755]. Однак у цій же замітці зустрічаємо статистичну характеристику про кількість семінаристів за 1797 р.: у вищому граматичному класі нараховувалося 37 чол., середньому граматичному класі – 38 чол. та нижчому граматичному класі – 64 чол.; у класі риторики та поезії – 15 чол. [1, с. 755]. Отже, можемо стверджувати, що семінарія започаткувалася у 1796 р.

Дослідник відзначав і недоліки організації навчального процесу. З-поміж всіх він виділив те, що не було чітко зазначеного порядку розподілу навчальних занять, інколи займалися з учнями через 2 чи 3 год. Не було в семінарії до 1799 р. ніякої колективної адміністративної установи, яка б вела семінарські справи [1, с. 761].

Ще одним джерелом крім архіву семінарії, для автора став указ від 1799 р. «Указ из святейшего Правительствующаго синода, о новом для духовных училищ постановлении, от октября минувшего 1798 г.» [1, с. 761 – 763], що приніс з собою ряд реформувань. Згідно з цим указом у 1806 р. був призначений перший ректор семінарії. Ним став архімандрит Авдій [1, с. 763].

Дослідник звертався і до висвітлення фінансового становища семінарії. Станом на 1803 р. відзначав, що семінаристів було 764 чол., а за державний рахунок утримувалося 163 чол. Стипендію отримували лише «беспомощные

сироты, не имевшие ни отца, ни матери, и в том только случае, если они ....оказывались способными к учению и отличались благонравием» [1, с. 769].

Зовнішній вигляд семінариста був таким: «Рубашка с исподним платьем две пары, сапогов две пары, шапка и шинель одна на сколько времени хватит. На каждого ученика выдавать по две дести бумаги, свечи и учебные книги» [1, с. 770]. Як бачимо матеріальне положення Волинської духовної семінарії за час перебування її в м. Остріг було далеко незадовільним і не відповідало реальним запитам семінаристів та викладацького складу.

22 серпня 1812 р. у зв'язку з наступом Наполеона семінарія змушена була переїхати з м. Остріг до м. Кобиляки Полтавської губернії. Цікавим є один із документів, де було наведено список осіб, які переїзджали. У ньому подано прізвища та ініціали тих, хто брав активну участь у житті семінарії та продовжив це робити після переїзду [1, с. 793 – 794]. Цей список складений протоіреєм Суковським на вимогу городничого Кисельова.

Ось такі проблемні історичні питання висвітлювалися в дослідженні історії закладу. Але необхідно відмітити, що не зважаючи на фактаж, ця краєзнавча робота містила і деякі неточності та помилки, у зв'язку з чим і була розкритикована В. Переговським. Останній у праці «Несколько замечаний на статью: «Исторический очерк Волынской духовной Семинарии» помещенную в 21-м и 22-м номерах «Волынских Епархиальных Ведомостей» 1878 года» [2] наголошував на позитивах роботи, яку аналізував, але знайшов ряд помилок та суперечностей, а також розширив попередню працю додатковим цікавим фактажем.

Так, наприклад, із замітки В. Переговського дізнаємося про професорів Волинської духовної семінарії, після її закриття в м. Острозі та переведення до Кременця. 21 серпня 1831 р. на кафедри університету в Києві перевелися: «Якубовичь, Иосиф Коржевский, Плянсон, Лидль, Микульский, Выжевский, Гречина, Абламовичь, Зеновичь, Бессер, Андржеевский, Неховичь, Александр Мицкевичь, Клембовский, Ярковский, Багриновский, Олышанский [2, с. 692 – 693].

Також дізнаємося про відкритий при ній чудовий ботанічний сад: «Сад снабжал семенами русских и растениями до 25 иностранных садов и по богатству своих собраний мог поспорить с заграничными ботаническими садами». Пізніше багато видів насаджень були перевезені до оранжерей ботанічного саду в Києві. А сам Кременецький сад переданий у власність Кременецькій (Волинській) духовній семінарії [2, с. 696 – 697].

Ще одним дослідженням, яке логічно доповнює попередні, була монографія «История первоначального устройства Волынской духовной семинарии и списки воспитанников окончивших курс учения в ней в течении столетия ея существования (1796 – 1896 г.)» [4]. У ній подавалися списки випускників Волинської духовної семінарії за всі роки існування [4].

Другою окремою групою статей постають ті, що в контексті історико-статистичних описів міст Волинської губернії та духовних установ єпархії Волинської губернії, окрім іншого побіжно аналізували і діяльність освітніх установ.

Так, відомий краєзнавець Аполоній Сендульський разом з дослідженням історії заснування та розвитку Загаєцького Святого Іонна Милостивого чоловічого монастиря (заснований в 1626 р. у с. Загайці Кременецького повіту Волинської губернії; сучасне с. Великі Загайці Шумського р-ну Тернопільської обл.) у праці «Загаецкий Св. Иоанна Милостивого, мужской третьеклассный Монастырь» [5, с. 862] аналізує і функціонування при цій духовній установі від початку XIX ст. приходського училища: «С 1818 г. учреждено было при Загаецком монастыре приходское духовное училище, которое находилось здесь по 1853 г., а с того года перенесено в Кременец» [5, с. 869]. А. Сендульський досить поверхового згадав про це училище, більше уваги звернув на аналіз розвитку системи освіти у XVIII с.

Він зазначив, що в 1701 р. в м. Кременці був відкритий колегіум. При закладі діяли класи нижчого розряду, а також два конвікта (гуртожитка): один для бідної шляхти, інший для неофітів (новохрещених). Функціонування закладу залежало від політики Острожського колегіуму. Дослідник побіжно дає

і невеличку довідку історії острожського закладу так: «Был иезуитским коллегиумом с правом миссии в Житомире, основанный 1724 г. Казимиром Стецким, при котором также были открыты классы низшие по риторике. Впоследствии времени Иосиф Андрей Залусский Бискун Киевский основал при них кафедру и *stadium theologia moralis*» [5, с. 862].

27 вересня 1761 р. через пожежу в Луцькому базиліанському хрестовоздвиженському монастирі в Загаєцький Свято Іонівський чоловічий монастир було перенесено клас філософії, а 18 травня 1771 р. при Януарію Чебановському через пожежу в Збаражському монастирі – *stadium filosoficum religiosum*. А. Сендульський різко критикував діяльність цих класів. Головним його висновком було те, що вони: «Совращали православных сынов Волыни в католицизм» [5, с. 862]. А діяльність викладачів визначав так: «Преподаватели были пропитаны католичеством, так как большей частью воспитывались в иезуитских коллегиумах, особенно в Виленском, склонялись на сторону латинства, чем унии и своих питомцев заражали тлетворным учением запада, и поселяли в них вражду и ненависть, не только к православию, но и к унии» [5, с. 862]. Автор зазначив лиш одну позицію серед праць, які слугували йому джерелом дослідження: Т. Є. Стецького «*Wolyn pod względem statystycznym historycznym i archeologicznym*». Т. I.

Розвиток освіти в м. Остріг XVIII ст. А. Сендульський коротко проаналізував і в своєму дослідженні «Город Острог» [6]. Автор визначав 1779 рік для м. Остріг визначальним «Острог сделался центром или средоточием православного русского образования» [6, с. 107]. Розповідав і про історію відкриття в м. Остріг у 1808 р. польським освітнім діячем Тадеушем Чацьким двухкласного дворянського приходського училища, яке пізніше було переформоване в чотирьохкласне повітове училище.

Отже, на основі проведеного аналізу історико-краєзнавчих досліджень на шпальтах волинської періодики XIX – поч. XX ст., зокрема «Волынских епархиальных ведомостей», можемо виокремити два тематичних напрямки їх змістовного наповнення: дослідження, що були спрямовані на вивчення історії

функціонування окремо взятих навчальних закладів освітньої мережі Волинської губернії; та ті невеличкі за обсягом матеріали, вміщені в історико-статистичних описах міст Волинської губернії та духовних установ її єпархії, які окрім основної проблематики побіжно аналізували і діяльність освітніх установ. Статті мали описувальний характер, а часто містили і критику політики минулих часів, що було неминучим в зв'язку з впливом ідеології Російської імперії. На жаль, матеріалів, які стосувалися історії системи освіти Волинської губернії в XVIII – поч. XIX ст. нами було виявлено небагато, та варто відзначити, що вони зберігають в собі безліч фактів, спогадів, краєзнавчих розвідок, архівних документів, вивчення і аналіз яких може бути цінним у дослідженні розвитку освітньої системи XVIII – поч. XIX ст. в цілому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Исторический очерк Волынской духовной Семинарии // Волынские епархиальные ведомости. – 1879. - № 20. – 16 октября. – С. 753 – 773; № 21. – 1 ноября. – С. 792 – 802.
2. Пероговский В. Несколько замечаний на статью: «Исторический очерк Волынской духовной Семинарии» помещенную в 21-м и 22-м номерах «Волынских Епархиальных Ведомостей» 1878 года / Василий Пероговский // Волынские епархиальные ведомости. – 1879. – № 18. – 16 сентября. – С. 688 – 699.
3. Полянский Д. Материалы для истории Волынской духовной семинарии / Д. Полянский // Волынские епархиальные ведомости. – 1882. – № 10 – 11. – 1 и 11 апреля. – С. 275 – 294.
4. История первоначального устройства Волынской духовной семинарии и списки воспитанников окончивших курс учения в ней в течении столетия ее существования (1796 – 1896 г.) // Волынские епархиальные ведомости. – 1897. – № 4. – 1 февраля. – С. 129.

5. Сендульский А. Загаецкий Св. Иоанна Милостивого, мужской третьеклассный Монастырь / А. Сендульский // Волынские епархиальные ведомости. – 1877. – № 20. – 16 октября. – С. 845 – 875.

6. Сендульский А. Город Острог / А. Сендульский // Волынские епархиальные ведомости. – 1882. – № 4. – 1 февраля. – С. 73 – 88; № 5. – 11 февраля. – С. 107 – 119.

Oksana Bila,

Postgraduate student of Ukrainian History Department of the Zhytomyr Ivan Franko State University

Educational system of XVIII - beginning of the XIX century on the pages of Volhynia Governorate's press (XIX – beginning of XX century)

Article analyzes historical and local history publications on the pages of Volhynia periodical press (XIX – beginning of the XX centuries) which were about the history of educational system XVII – beginning of the XIX century. On the base of researches which had been made, author has made historiographical analyze: described meaningful of content and topics, which was interesting for the scientists in that time; analyzed the principle ideological directions; defined their valuation, which contain in itself a lot of facts, memories and local history investigations, archival documents in the research of the development of the educational system in the XVIII - beginning of the XIX centuries generally.

Key words: *Volhynia Governorate, education, periodical press.*

Била Оксана,

аспирантка кафедры истории Украины Житомирского государственного университета имени Ивана Франко

Система образования XVIII – нач. XIX в. на страницах периодики Волынской губернии (XIX – нач. XX в.)

Статья посвящена анализу историко-краеведческих публикаций на страницах периодики Волынской губернии (XIX – начала XX века), которые

касались истории системы образования XVIII – начала XIX века. На основе проведенных исследований автором было сделано их историографический анализ: охарактеризовано содержательное наполнение и тематика, которая интересовала ученых того времени; проанализированы ведущие идейные направления; определено значение этих материалов, которые сохраняют в себе множество фактов, воспоминаний, краеведческих исследований, архивных документов, в исследовании развития образовательной системы XVIII – начала XIX века в целом.

Ключевые слова: Волынская губерния, образование, периодика.